Samling af Afgørelser

FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT
H. SAUGMANDSGAARD ØE
fremsat den 28. marts 2019[1]

Sag C-163/18

HQ,
IP, retligt repræsenteret ved HQ,
JO
mod
Aegean Airlines SA

(anmodning om præjudiciel afgørelse indgivet af rechtbank Noord-Nederland (retten i første instans i Noord-Nederland, Nederlandene))

»Præjudiciel forelæggelse – luftfart – forordning (EF) nr. 261/2004 – fælles bestemmelser om kompensation og bistand til luftfartspassagerer ved boardingafvisning og ved aflysning eller lange forsinkelser – artikel 8, stk. 2 – ret til refusion – direktiv 90/314/EØF – pakkerejse – aflysning af flyafgang – rejsearrangørens konkurs – ret til refusion af flybilletten hos luftfartsselskabet«

I. Indledning

1. Anmodningen om præjudiciel afgørelse, der er indgivet af rechtbank Noord-Nederland (retten i første instans i Noord-Nederland, Nederlandene), vedrører fortolkningen af artikel 8, stk. 2, i forordning (EF) nr. 261/2004[2], der giver passagerer harmoniserede rettigheder i tilfælde af, at deres flyafgang bliver aflyst, sammenholdt med bestemmelserne i direktiv 90/314/EØF[3], der vedrører de rettigheder, som forbrugere har i forbindelse med køb af en pakkerejse.

2. Anmodningen er blevet indgivet i forbindelse med en tvist mellem flere passagerer og et luftfartsselskab vedrørende refusion af flybilletter, som de pågældende anmodede om, efter at en flyafgang, der indgik i en pakkerejse, som de havde købt hos et andet selskab, var blevet aflyst. Eftersom de som følge af denne rejsearrangørs konkurs ikke har kunnet opnå refusion hos denne rejsearrangør, har sagsøgerne i hovedsagen gjort gældende, at det luftfartsselskab, der stod for den aflyste flyafgang, er forpligtet til at yde dem kompensation i et sådant tilfælde.

1 – Originalsprog: fransk.

2 – Europa-Parlamentets og Rådets forordning af 11.2.2004 om fælles bestemmelser om kompensation og bistand til luftfartspassagerer ved boardingafvisning og ved aflysning eller lange forsinkelser og om ophævelse af forordning (EØF) nr. 295/91 (EUT 2004, L 46, s. 1).

3 – Rådets direktiv af 13.6.1990 om pakkerejser, herunder pakkeferier og pakketure (EFT 1990, L 158, s. 59).

3. Af de grunde, som jeg vil redegøre for i dette forslag til afgørelse, er det min opfattelse, at den nævnte artikel 8, stk. 2, i forordning nr. 261/2004 skal fortolkes således, at en passager, der på grundlag af de nationale bestemmelser, der gennemfører direktiv 90/314, har krav på refusion af en flybillet hos den arrangør, der står for pakkerejsen, ikke har mulighed for at kræve denne refusion hos det transporterende luftfartsselskab i henhold til forordning nr. 261/2004, end ikke når den nævnte arrangør ikke økonomisk er i stand til at refundere billetten og ikke har opfyldt sin forpligtelse til at stille de garantier, der er fastsat i dette direktiv, for at sikre refusionen.

II. Retsforskrifter

A. Direktiv 90/314

4. Det fremgår af artikel 1 i direktiv 90/314, at dette direktiv »har til formål at tilnærme medlemsstaternes love og administrative bestemmelser om pakkerejser, herunder pakkeferier og pakketure, der sælges eller udbydes til salg på Fællesskabets område«.

5. Dette direktivs artikel 4, stk. 6, litra b), bestemmer, at »[h]vis rejsearrangøren aflyser pakkerejsen inden det aftalte afrejsetidspunkt uanset årsag, medmindre denne kan tilregnes forbrugeren, har forbrugeren ret til: […] hurtigt at få tilbagebetalt samtlige beløb, han har betalt i henhold til kontrakten«.

6. Det fremgår af det nævnte direktivs artikel 5, stk. 1, at »[m]edlemsstaterne træffer de nødvendige foranstaltninger til at sikre, at den rejsearrangør og/eller formidler, der er part i kontrakten, over for forbrugeren er ansvarlig for, at de kontraktmæssige forpligtelser opfyldes, uanset om disse forpligtelser påhviler rejsearrangøren/formidleren selv eller andre tjenesteydere, og uden at indskrænke rejsearrangørens og/eller formidlerens ret til at søge sig fyldestgjort hos sådanne andre tjenesteydere«.

7. Det samme direktivs artikel 7 bestemmer, at »[d]en rejsearrangør og/eller formidler, der er part i kontrakten, skal godtgøre, at han stiller tilstrækkelig garanti til i tilfælde af insolvens eller konkurs at sikre tilbagebetaling af erlagte beløb og hjemtransport af forbrugeren«.

8. Direktiv 90/314 blev ophævet den 1. juli 2018 ved direktiv (EU) 2015/2302[4] i henhold til sidstnævnte direktivs artikel 29. Henset til tidspunktet for de faktiske omstændigheder for tvisten i hovedsagen er det imidlertid det førstnævnte direktiv, der finder anvendelse i det foreliggende tilfælde.

B. Forordning nr. 261/2004

9. 1., 2. og 16. betragtning til forordning nr. 261/2004 har følgende ordlyd:

»(1) Handling fra Fællesskabets side, når det drejer sig om lufttransport, bør bl.a. sigte på at sikre et højt beskyttelsesniveau for passagerer. Endvidere bør der fuldt ud tages hensyn til forbrugerbeskyttelseskrav generelt.

(2) Boardingafvisning og aflysning eller lange forsinkelser forårsager alvorlige problemer og gener for passagererne.

[…]

4 – Europa-Parlamentets og Rådets direktiv af 25.11.2015 om pakkerejser og sammensatte rejsearrangementer samt om ændring af forordning (EF) nr. 2006/2004 og Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2011/83/EU og om ophævelse af Rådets direktiv 90/314/EØF (EUT 2015, L 326, s. 1).

(16) Hvis en pakkerejse aflyses af andre årsager end aflysning af flyafgangen, finder denne forordning ikke anvendelse.«

10. Denne forordnings artikel 1, der har overskriften »Formål«, bestemmer i stk. 1, litra b), at i denne retsakt »fastsættes der på de her anførte betingelser minimumsrettigheder for luftfartspassagerer ved [bl.a.] aflysning af flyafgange«.

11. Den nævnte forordnings artikel 3, der har overskriften »Anvendelsesområde«, bestemmer i stk. 6, at denne retsakt »[ikke] påvirker […] passagerrettigheder i henhold til direktiv 90/314«, og at den »[ikke] finder […] anvendelse, hvis en pakkerejse aflyses af andre årsager end aflysning af flyafgangen«.

12. Denne samme forordnings artikel 5, der har overskriften »Aflysning«, bestemmer i stk. 1, litra a), at »[h]vis en flyafgang aflyses, skal berørte passagerer […] tilbydes bistand af det transporterende luftfartsselskab i overensstemmelse med artikel 8«.

13. Artikel 8 i forordning nr. 261/2004, der har overskriften »Ret til refusion eller omlægning af rejsen«, bestemmer i stk. 1 og 2:

»1. Når der henvises til denne artikel, tilbydes passageren valget mellem:

a)

– refusion inden syv dage i henhold til reglerne i artikel 7, stk. 3, af den fulde købspris for billetten for så vidt angår den del eller de dele af rejsen, der ikke er blevet foretaget, og for så vidt angår den del eller de dele, der allerede er foretaget, såfremt flyvningen ikke længere tjener noget formål i passagerens oprindelige rejseplan, samt, hvis det er relevant

– en returflyvning til vedkommendes første afgangssted ved førstgivne lejlighed

b) omlægning af rejsen […] til vedkommendes endelige bestemmelsessted ved førstgivne lejlighed

c) omlægning af rejsen […] til vedkommendes endelige bestemmelsessted på en senere dato efter passagerens eget valg […].

2. Stk. 1, litra a), gælder også for passagerer, hvis flyvninger er en del af en pakkerejse, medmindre retten til refusion følger af direktiv [90/314].«

14. Denne forordnings artikel 13, der har overskriften »Ret til at søge erstatning«, bestemmer, at »[n]år et transporterende luftfartsselskab udbetaler kompensation eller opfylder de andre forpligtelser i henhold til denne forordning, må bestemmelserne i denne forordning ikke fortolkes således, at de begrænser luftfartsselskabets ret til at rejse erstatningskrav over for enhver person, herunder tredjemand, i overensstemmelse med den lovgivning, der finder anvendelse. Navnlig begrænser denne forordning på ingen måde det transporterende luftfartsselskabs ret til at rejse erstatningskrav over for en rejsearrangør eller andre personer, som det transporterende luftfartsselskab har kontrakt med. Tilsvarende må bestemmelserne i denne forordning ikke fortolkes således, at de begrænser den ret, som en rejsearrangør eller tredjemand, der ikke er passager, med hvem det transporterende luftfartsselskab har kontrakt, har til at rejse erstatningskrav over for eller kræve kompensation af det transporterende luftfartsselskab i overensstemmelse med den lovgivning, der finder anvendelse«.

III. Tvisten i hovedsagen, de præjudicielle spørgsmål og retsforhandlingerne for Domstolen

15. Aegean Airlines SA, der er et luftfartsselskab med hjemsted i Grækenland, indgik en charteraftale med G.S. Charter Aviation Services Ltd (herefter »G.S. Charter«), der er et selskab med hjemsted i Cypern, i henhold til hvilken Aegean Airlines SA stillede et bestemt antal sæder til rådighed for G.S. Charter mod betaling af en charterpris. G.S. Charter videresolgte efterfølgende sæderne bl.a. til Hellas Travel BV (herefter »Hellas«), der er en i Nederlandene hjemmehørende rejsearrangør.

16. G.S. Charter og Hellas indgik en aftale, hvoraf fremgik, at der i perioden fra den 1. maj til den 24. september 2015 hver fredag skulle flyves fra Korfu (Grækenland) til Eelde (Nederlandene) og retur, at der skulle stilles garanti over for Aegean Airlines, og at der hver mandag skulle betales for returflyvningen den følgende fredag.

17. Den 19. marts 2015 bestilte HQ, IP – retligt repræsenteret ved HQ – og JO (herefter »HQ m.fl.«) en rejse fra Eelde til Korfu og retur hos Hellas. Disse flyvninger indgik i en pakkerejse i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i direktiv 90/314, og prisen herfor blev betalt til Hellas.

18. HQ m.fl. modtog elektroniske billetter med Aegean Airlines' logo for disse flyvninger, der efter planen skulle afgå den 17. og den 24. juli 2015, samt dokumenter, der omtalte Hellas som befragter.

19. Den 13. juli 2015 tilsendte Hellas HQ m.fl. en skrivelse, hvorved selskabet meddelte HQ m.fl., at de nævnte flyvninger og alle flyvninger til og fra Korfu var aflyst som følge af såvel det stagnerende antal reservationer som aflysninger, der skyldtes »usikkerheder med hensyn til situationen i Grækenland« på daværende tidspunkt. Hellas anførte endvidere i denne skrivelse, at de intensive drøftelser, der var ført med Aegean Airlines, ikke havde gjort det muligt at finde en løsning for Hellas' passagerer/kunder.

20. I en udateret e-mail præciserede Hellas over for HQ m.fl., at eftersom selskabet ikke længere var i stand til at betale den pris, der var aftalt med Aegean Airlines, havde Aegean Airlines besluttet ikke længere at gennemføre flyvninger fra den 17. juli 2015.

21. Den 3. august 2016 blev Hellas erklæret konkurs. Hellas refunderede ikke HQ m.fl. billetprisen.

22. HQ m.fl. anlagde sag ved en nederlandsk ret med påstand om, at Aegean Airlines skulle tilpligtes at betale dem kompensation for aflysningen af flyafgangen den 17. juli 2015 og at refundere dem den dermed forbundne billetpris i henhold til dels såvel artikel 5, stk. 1, litra c), som artikel 7, stk. 1, litra b), i forordning nr. 261/2004, dels denne forordnings artikel 8, stk. 1, litra a).

23. Aegean Airlines bestred disse påstande, idet selskabet anførte, at forordning nr. 261/2004 bl.a. under hensyn til denne forordnings artikel 3, stk. 6, ikke finder anvendelse under sådanne omstændigheder.

24. I en mellemafgørelse af 14. november 2017 forkastede den ret, for hvilken sagen var indbragt, dette anbringende med den begrundelse, at det i henhold til den nævnte bestemmelse kun er udelukket at anvende forordning nr. 261/2004 på passagerer, der har købt en pakkerejse, såfremt aflysningen sker uafhængigt af, om luftfartsselskabet har accepteret at sikre den eller de flyvninger, der indgår i denne rejse, idet dette ikke var tilfældet i den foreliggende sag[5].

5 – Denne ret er i denne forbindelse af den opfattelse, dels at beslutningen om at aflyse flyafgangen blev truffet af Aegean Airlines, som helt åbenbart kun var rede til at gennemføre flyafgangen, såfremt Hellas på forhånd betalte selskabet den fastsatte pris, dels at Aegean Airlines hverken har hævdet eller godtgjort, at Hellas havde forklaret aflysningen af pakkerejsen med henvisning til andre grunde end Aegean Airlines' beslutning. Jeg understreger, at da der her er tale om en bedømmelse af de faktiske omstændigheder, vil jeg tage udgangspunkt i den forudsætning, som den forelæggende ret har lagt til grund, hvorefter forordning nr. 261/2004 finder anvendelse på tvisten i hovedsagen.

25. Denne ret indrømmede derfor i henhold til den nævnte forordning HQ m.fl. den faste kompensation, som disse havde fremsat krav om som følge af aflysningen af den omhandlede flyafgang [6]. Denne ret tog til gengæld ikke stilling til påstanden om refusion af flybilletterne.

26. Aegean Airlines gjorde i denne sidstnævnte henseende heroverfor gældende, at selv om forordning nr. 261/2004 måtte finde anvendelse i det foreliggende tilfælde, forholdt det sig ikke desto mindre således, at der her var tale om en pakkerejse, hvilket indebar, at selskabet i henhold til denne forordnings artikel 8, stk. 2, ikke var forpligtet til at refundere HQ m.fl. det beløb, som disse i forbindelse med købet af deres flybilletter havde betalt til Hellas, der var arrangør af den nævnte rejse.

27. På denne baggrund har rechtbank Noord-Nederland (retten i første instans i Noord-Nederland) ved afgørelse af 21. februar 2018, der indgik til Domstolen den 1. marts 2018, besluttet at udsætte sagen og at forelægge følgende præjudicielle spørgsmål:

»1) Skal artikel 8, stk. 2, i forordning nr. 261/2004 fortolkes således, at en passager, der i henhold til (det i national ret gennemførte) direktiv 90/314[…] om pakkerejser er berettiget til at kræve refusion af billetten hos rejsearrangøren, ikke længere kan kræve refusion hos luftfartsselskabet?

2) Såfremt spørgsmål 1 besvares bekræftende, kan en passager alligevel kræve refusion af billetten hos luftfartsselskabet, såfremt det godtgøres, at rejsearrangøren, hvis denne har handlet ansvarspådragende, i [økonomisk] henseende faktisk ikke er i stand til at refundere billetten og heller ikke har truffet nogen garantiforanstaltninger for at sikre refusionen?«

28. HQ m.fl., Aegean Airlines, den tjekkiske og den tyske regering samt Europa-Kommissionen har indgivet skriftlige indlæg ved Domstolen. Parterne i hovedsagen, den tyske regering og Kommissionen afgav mundtlige indlæg i retsmødet den 16. januar 2019.

IV. Bedømmelse

A. Om genstanden for de præjudicielle spørgsmål

29. Den forelæggende ret ønsker med disse to præjudicielle spørgsmål, der som følge af den nære sammenhæng mellem dem efter min opfattelse skal behandles sammen [7], nærmere bestemt oplyst, hvilket forhold der består mellem forordning nr. 261/2004, der fastsætter en række minimumsrettigheder for passagerer, navnlig i de tilfælde, hvor der sker aflysning af en flyafgang [8], og direktiv 90/314, der harmoniserer de af medlemsstaternes retsforskrifter, der finder anvendelse på forbrugere, som har købt en pakkerejse [9].

6 – Jeg vil nævne, at de berørte passagerer i henhold til den nævnte artikel 5, stk. 1, litra c), sammenholdt med den nævnte artikel 7, stk. 1, litra b), i tilfælde af aflysning af en flyafgang, har krav på fra det transporterende luftfartsselskab at modtage en fast kompensation på 400 EUR for alle flyvninger inden for Unionen på mere end 1 500 km, medmindre de har fået meddelelse om aflysningen på de betingelser, der er fastsat i dette litra c).

7 – Den tjekkiske regering og Kommissionen har i deres skriftlige indlæg, og Aegean Airlines i sit mundtlige indlæg, også foreslået at give en samlet besvarelse.

8 – De nævnte spørgsmål vedrører udelukkende anmodninger om *refusion* af flybilletter, idet anmodningerne om *fast kompensation* i henhold til artikel 5, stk. 1, litra c), og artikel 7, stk. 1, litra b), i forordning nr. 261/2004, i hvilken forbindelse den ret, for hvilken sagen er indbragt, har fastslået, at disse bestemmelser finder anvendelse i det foreliggende tilfælde, allerede er blevet imødekommet inden for rammerne af tvisten i hovedsagen (jf. punkt 22-25 i dette forslag til afgørelse).

9 – De respektive formål, der bl.a. fremgår af artikel 1 i hver af disse to retsakter.

30. Denne ret har nærmere bestemt anmodet Domstolen om for første gang at fortolke den nævnte forordnings artikel 8, stk. 2, der foreskriver, at *den regel*, som er fastsat i denne artikels stk. 1, litra a) – hvorefter en passager, hvis flyafgang er blevet aflyst, skal have mulighed for hos det transporterende luftfartsselskab [10] at modtage både refusion af den pågældendes flybillet [11] og om nødvendigt en flyvning, der fører den pågældende tilbage til det første afgangssted – »[*også] gælder [...] for passagerer*, hvis flyvninger er en del af en *pakkerejse, medmindre retten til refusion* [[12]] *følger af direktiv 90/314*« (min fremhævelse).

31. Domstolen anmodes principalt om at fastslå, om denne bestemmelse indebærer, at en passager, der har foretaget en flyreservation, som indgår i en aflyst pakkerejse, og som derfor har ret til at anmode rejsearrangøren [13] om at yde den pågældende fuld refusion i henhold til direktiv 90/314 [14], således som dette direktiv er gennemført i national ret [15], derfor ikke har mulighed for at anmode om refusion af sin flybillet hos luftfartsselskabet på grundlag af forordning nr. 261/2004.

32. Såfremt denne fortolkning vælges, anmodes Domstolen endvidere om – som svar på det andet forelagte spørgsmål – at præcisere, i hvilket omfang dette imidlertid ikke gælder, når der foreligger omstændigheder som dem, der er genstand for tvisten i hovedsagen, nemlig i det særlige tilfælde, hvor den pågældende rejsearrangør faktisk ikke økonomisk [16] er i stand til at refundere billetten [17] og ikke har truffet nogen garantiforanstaltninger for at sikre refusionen.

33. Henset til de skriftlige indlæg, der er indgivet i den foreliggende sag, kan der anlægges to forskellige opfattelser heraf. Efter den første opfattelse, som HQ m.fl. og Kommissionen har argumenteret for, har en passager, der har købt billet til en flyafgang, som indgår i en aflyst pakkerejse, mulighed for på grundlag af forordning nr. 261/2004 at kræve refusion af flybilletten hos det transporterende luftfartsselskab, når den pågældende på grundlag af den nationale ret, der gennemfører direktiv 90/314, faktisk ikke har kunnet opnå refusion ved at henvende sig til rejsearrangøren.

34. Efter den anden opfattelse, som Aegean Airlines samt den tjekkiske og den tyske regering har argumenteret for, har en sådan passager omvendt ikke den nævnte mulighed, når den pågældende i henhold til direktiv 90/314 har mulighed for at gøre et krav om refusion gældende over for rejsearrangøren, herunder når fremsættelsen af dette krav ikke har konkrete virkninger som følge af, at arrangøren ikke råder over økonomiske midler. Jeg deler af nedenstående grunde den anden opfattelse.

10 – Begrebet »transporterende luftfartsselskab« som defineret i denne forordnings artikel 2, litra b). Jf. ligeledes dom af 4.7.2018, Wirth m.fl. (C-532/17, EU:C:2018:527, præmis 17 ff.).

11 – Refusion, der skal ske på de betingelser, der er fastsat i den nævnte litra a) og i samme forordnings artikel 7, stk. 3.

12 – Når der henses til disse sidstnævnte udtryk, er det efter min opfattelse klart, at retten til »en returflyvning til vedkommendes første afgangssted«, der som supplement er fastsat i artikel 8, stk. 1, litra a), andet led, i modsætning til »retten til refusion« af billetten (som alene er den situation, der er omhandlet i det foreliggende tilfælde), ikke påvirkes af den undtagelse, der er nævnt i slutningen af den samme artikels stk. 2. Det samme gør sig gældende for retten til »omlægning af rejsen [til det] endelige bestemmelsessted«, der som alternativ er nævnt i litra b) og c) i det nævnte stk. 1.

13 – Begrebet »pakkerejse« og begrebet »rejsearrangør« som defineret i artikel 2, nr. 1) og 2), i direktiv 90/314, hvortil der er henvist i artikel 2, litra d) og e), i forordning nr. 261/2004.

14 – I henhold til dette direktivs artikel 4, stk. 6, litra b).

15 – Direktiv 90/314 er gennemført i nederlandsk ret ved afsnit 7A, der har overskriften »Rejseaftalen«, i bog 7 i Burgerlijk Wetboek (borgerlig lovbog). Denne lovbogs artikel 7:504, stk. 3, giver i tilfælde af, at rejsearrangøren opsiger rejseaftalen, en passager mulighed for bl.a. at anmode om refusion af prisen for flybilletten.

16 – Nærmere bestemt i det foreliggende tilfælde som følge af rejsearrangørens konkurs.

17 – Selv om den nævnte rejsearrangør »har handlet ansvarspådragende«, som det fremgår af den forudsætning, som den forelæggende ret har lagt til grund, i det andet præjudicielle spørgsmål.

B. Om den foretrukne fortolkning af artikel 8, stk. 2, i forordning nr. 261/2004

35. Den fortolkning af artikel 8, stk. 2, i forordning nr. 261/2004, som jeg foreslår at anlægge, og som fører til at besvare det første forelagte spørgsmål bekræftende og det andet forelagte spørgsmål benægtende, er efter min opfattelse i overensstemmelse med samtlige de bedømmelseskriterier, som Domstolen normalt anvender [18], og som vil blive anvendt nedenfor.

1. Om de relevante bestemmelsers ordlyd

36. Det følger efter min opfattelse af ordlyden af det nævnte stk. 2, at *den blotte eksistens* af den »ret[…] til refusion[, der] følger af direktiv 90/314«, i sig selv er *tilstrækkelig* til, at en passager, der har købt en pakkerejse, som er blevet aflyst som følge af aflysningen af en flyafgang [19], ikke har mulighed for at kræve refusion af sin flybillet hos det transporterende luftfartsselskab i henhold til denne forordning.

37. Når der ud over den franske sprogversion henses til de forskellige sprogversioner af forordning nr. 261/2004 [20], forekommer det mig forholdsvis klart, at det ovennævnte udtryk skal forstås således, at det er tilstrækkeligt, at den pågældende er tillagt den omhandlede ret i henhold til direktiv 90/314, således som dette direktiv er gennemført i medlemsstaternes retsorden, og at det ikke er afgørende, om udøvelsen af denne ret konkret fører til, at den ønskede refusion opnås [21]. Jeg er af den opfattelse, at hvis EU-lovgiver havde ønsket at tillægge dette stk. 2 en anden betydning, ville den uden tvivl ikke have undladt at anføre dette mere udtrykkeligt ved at præcisere, at forordning nr. 261/2004 skulle have virkning, når den ret til refusion, der følger af bestemmelserne i direktiv 90/314, ikke i praksis har kunnet gennemføres. EU-lovgiver, der langt fra har stillet krav om, at den nævnte *refusion ikke har kunnet opnås* i henhold til dette direktiv, har imidlertid begrænset sig til at henvise til eksistensen af den *ret til refusion*, som eventuelt måtte *følge* af dette direktiv, såfremt samtlige de betingelser, der er nævnt i direktivet, er opfyldt.

38. Det fremgår endvidere ikke på nogen måde af ordlyden af artikel 8, stk. 2, i forordning nr. 261/2004 og i øvrigt heller ikke af ordlyden af denne forordnings andre bestemmelser [22], at disse ophavsmænd ønskede at tage forbehold for omstændigheder som dem, der er omhandlet i det andet præjudicielle spørgsmål [23], således at det er muligt at kræve refusion af billetten hos luftfartsselskabet i

18 – Det fremgår af fast retspraksis, at en EU-retlig bestemmelse skal undergives en selvstændig og ensartet fortolkning i hele Unionen, der tager hensyn til denne bestemmelses *ordlyd*, dens *kontekst*, de *formål*, der forfølges med den lovgivning, som den indgår i, og dens *tilblivelseshistorie* (jf. bl.a. dom af 15.11.2018, Verbraucherzentrale Baden-Württemberg, C-330/17, EU:C:2018:916, præmis 23, og af 17.1.2019, Brisch, C-102/18, EU:C:2019:34, præmis 22).

19 – Det skal nævnes, således som det fremgår af såvel 16. betragtning til som artikel 3, stk. 6, i forordning nr. 261/2004, at denne forordning ikke på nogen måde finder anvendelse, når den berørte pakkerejse aflyses »af andre årsager end aflysning af flyafgangen«.

20 – Navnlig den spanske sprogversion (»cuando ese derecho se derive de la Directiva 90/314«), den danske sprogversion (»medmindre retten til refusion følger af direktiv 90/314«), den tyske sprogversion (»sofern dieser [Anspruch auf Erstattung] sich aus der Richtlinie 90/314 ergibt«), den engelske sprogversion (»where such right arises under Directive 90/314«), den italienske sprogversion (»ad esclusione del diritto al rimborso qualora tale diritto sussista a norma della direttiva 90/314«), den nederlandske sprogversion (»indien dit recht bestaat krachtens Richtlijn 90/314«), den portugisiske sprogversion (»salvo quanto ao direito a reembolso quando este se constitua ao abrigo da Directiva 90/314«) og den svenske sprogversion (»om denna rättighet regleras i direktiv 90/314«).

21 – Aegean Airlines og den tyske regering er endvidere af den opfattelse, at ordlyden af den nævnte forordnings artikel 8, stk. 2, ikke levner megen plads til en anden fortolkning. Efter Kommissionens opfattelse »vil en ordlydsfortolkning af [dette] stk. 2 føre til at fastslå, at den blotte omstændighed, at der består en ret til refusion af billetten i henhold til direktiv 90/314, er tilstrækkelig til at udelukke retten til refusion af billetten i henhold til forordning 261/2004«, men en teleologisk tilgang vil imidlertid føre til den modsatte konklusion.

22 – Ingen af den nævnte forordnings bestemmelser nævner den omstændighed, at de parter, som passageren har kontakt til i form af luftfartsselskabet og rejsearrangøren, ikke er i stand til at betale. Om den sammenhæng, som denne forordnings artikel 8, stk. 2, indgår i, jf. punkt 48 ff. i dette forslag til afgørelse.

23 – HQ m.fl. og Kommissionen har hver især gjort gældende og efter min opfattelse med urette, at passageren ikke bør stå »tomhændet« tilbage, idet den pågældende (ganske vist) ikke kan bebrejdes noget i det foreliggende tilfælde, og at »det under usædvanlige omstændigheder som dem, der er genstand for den foreliggende sag, bør være er udelukket, at passageren i sidste ende ikke modtager noget som helst«.

den situation, hvor rejsearrangøren økonomisk ikke er i stand til at sikre refusionen i henhold til direktiv 90/314 og ikke har truffet garantiforanstaltninger [24]. Domstolen kan ikke uden at anlægge en udvidende fortolkning eller en fortolkning contra legem tilføje retlige kriterier til en EU-retlig bestemmelse, som EU-lovgiver ikke har fastsat og heller ikke har overvejet [25].

39. Som Aegean Airlines og den tyske regering har anført i deres mundtlige indlæg, vil den udvidende fortolkning, som HQ m.fl. og Kommissionen har foreslået i den foreliggende sag, selv om Domstolen allerede har anlagt en fortolkning af andre bestemmelser i forordning nr. 261/2004, der er bredere end den forståelse, der umiddelbart synes at følge af disse bestemmelsers ordlyd [26], imidlertid være i strid med ordlyden af denne forordnings artikel 8, stk. 2, hvilken bestemmelse efter min opfattelse ikke er uklar. En sådan fortolkning har endvidere heller ikke den potentielt prisværdige virkning at afhjælpe en mulig lakune i den nævnte forordning, sammenholdt med direktiv 90/314, når der henses til følgende betragtninger.

2. Om tilblivelseshistorien bag de relevante bestemmelser

40. Den fortolkning, som jeg foreslår Domstolen at anlægge, bekræftes efter min opfattelse af den lære, der kan udledes af tilblivelseshistorien bag forordning nr. 261/2004.

41. Jeg vil først fremhæve, at sidstnævnte forordning erstattede *forordning (EØF) nr. 295/91* [27], der udelukkende vedrørte boardingafvisning, og som allerede indeholdt bestemmelser, der fastlagde forholdet til direktiv 90/314 – og som var blevet vedtaget umiddelbart før dette direktiv – af hvilke bestemmelser det fremgik, at det i tilfælde af boardingafvisning i henhold til dette direktiv påhvilede den rejsearrangør, der stod for pakkerejsen, at yde kompensation til sine kunder som følge af den manglende opfyldelse af deres aftale, idet det påhvilede luftfartsselskabet i givet fald at betale kompensation til rejsearrangøren [28].

42. Endvidere skal det bemærkes, at den udvikling, som *forordning nr. 261/2004* gennemgik i *forarbejderne til denne forordning*, efter min opfattelse viser lovgivers hensigt med ordlyden af denne retsakts artikel 8, stk. 2.

43. Som Aegean Airlines har anført, havde det første forslag til forordning, som Kommissionen fremsatte, nemlig til formål at sikre, at denne forordning skulle finde anvendelse fuldt ud på passagerer, hvis flyvninger indgik i pakkerejser [29]. Europa-Parlamentet var imod at lade disse passagerer være omfattet af anvendelsesområdet for den kommende forordning med den begrundelse, at de allerede var omfattet af en passende beskyttelse i henhold til direktiv 90/314, hvorefter

24 – Ophavsmændene til direktiv 90/314 har til gengæld udtrykkeligt nævnt den situation, hvor rejsearrangøren er gået konkurs (jf. i denne forbindelse punkt 55 i dette forslag til afgørelse).

25 – Jf. i denne forbindelse punkt 47 i dette forslag til afgørelse.

26 – Bl.a. i dom af 19.11.2009, Sturgeon m.fl. (C-402/07 og C-432/07, EU:C:2009:716, præmis 40-69), hvis indhold er blevet anfægtet af visse forfattere. Om denne dom og den retspraksis, der fulgte herefter, jf. bl.a. O. Cachard, *Le transport international aérien des passagers*, Académie de droit international de La Haye, Adi-Poche, Haag, 2015, punkt 283 ff., og J. Malenovský, »Regulation 261: Three Major Issues in the Case Law of the Court of Justice of the EU«, *Air Passenger Rights – Ten Years On*, udgivet af M. Bobek, og J. Prassl, Hart Publishing, Oxford, 2016, s. 27 ff.

27 – Rådets forordning af 4.2.1991 om en ordning for kompensation til ruteflypassagerer, der afvises på grund af overbookning (EFT 1991, L 36, s. 5).

28 – Artikel 5 i forordning nr. 295/91 bestemte i stk. 1, at »[i] tilfælde af afvisning til en flyvning, der er markedsført som led i en pakkerejse, er luftfartsselskabet forpligtet til at yde kompensation til den rejsearrangør, der har [arrangeret rejsen og] indgået en kontrakt med passageren, og som over for den pågældende er ansvarlig for den korrekte opfyldelse af kontrakten om pakkerejsen i medfør af […] direktiv 90/314[…]« og i stk. 2, at »[m]ed forbehold af de rettigheder og forpligtelser, der følger af [dette] direktiv[…], skal rejsearrangøren lade det i stk. 1 nævnte beløb komme passageren til gode«.

29 – Jf. forslag af 21.12.2001, KOM(2001) 784 endelig, punkt 19 til begrundelsen, 10. og 11. betragtning (hvoraf fremgår, at »da rejsearrangører almindeligvis har ansvaret for kommercielle beslutninger vedrørende pakkerejser, […] bør de have ansvaret for kompensation […] til passagerer, der tager fly i forbindelse med pakkerejser, […] ved […] aflysning […]«), og artikel 3, stk. 1.

rejsearrangørerne var ansvarlige for, at pakkerejsen blev leveret i overensstemmelse med aftalen [30], herunder også lufttransporten [31]. Kommissionen fastholdt imidlertid i sit ændrede forslag sin oprindelige holdning, idet den anførte, at den beskyttelse, der fulgte af dette direktiv, ikke var den samme, for så vidt som dette direktiv ikke gav passagerne »automatiske« rettigheder [32]. Rådet for Den Europæiske Union valgte en mellemløsning mellem de løsninger, der var foreslået af Kommissionen og Parlamentet [33], som accepterede at tilslutte sig dette kompromis, idet de var af den opfattelse, at dette kompromis gjorde det muligt at nå de mål, der fremgik af deres respektive forslag [34].

44. Det følger efter min opfattelse af disse elementer, at ophavsmændene til denne sidste version af forordning nr. 261/2004 havde til hensigt ikke fuldstændigt at udelukke passagerer på pakkerejse fra denne forordnings anvendelsesområde, men samtidig i forhold til disse passagerer at bevare virkningerne af den tilstrækkelige beskyttelsesordning, som tidligere var blevet indført med direktiv 90/314. Jeg deler i denne forbindelse Aegean Airlines' opfattelse, hvorefter de indvendinger, som Kommissionen fremsatte i sit ændrede forslag [35], ikke var begrundede. Dette direktiv indfører nemlig i lighed med forordning nr. 261/2004 rettigheder, der skal anvendes således, at det ikke er nødvendigt at anlægge retssag for at sikre overholdelsen heraf, medmindre skyldneren ikke frivilligt overholder disse rettigheder.

45. Hvad nærmere bestemt angår aflysningen af en pakkerejse, der skyldes aflysningen af en flyafgang, og den ret til refusion af flybilletten, der kan følge heraf, taler den endelige ordlyd efter min opfattelse for den forståelse, som Parlamentet har foreslået, idet lovgiver var af den opfattelse, at interesserne hos de passagerer, der har købt en sådan rejse, var tilstrækkeligt beskyttet ved direktiv 90/314, idet de beskyttelsesmekanismer, der er fastsat i dette direktiv, forudsattes at fungere korrekt i medlemsstaterne [36]. Det følger derfor efter min opfattelse af den nævnte forordnings artikel 8, stk. 2, at denne artikels stk. 1, litra a), finder anvendelse på sådanne passagerer, i det omfang denne bestemmelse giver passagerne mulighed for at opnå, dels om nødvendigt en flyvning til deres første afgangssted, dels refusion af deres flybillet, men kun i det omfang, at retten til refusion ikke allerede følger af direktiv 90/314, og dermed kun i de tilfælde, hvor de betingelser, der er fastsat i dette direktiv, ikke er opfyldt for at denne ret opstår.

46. Jeg er i øvrigt af den opfattelse, at den her foreslåede tilgang ikke er i strid med ligebehandlingsprincippet [37], som Domstolen har henvist til i afgørelser, der ganske vist vedrørte andre bestemmelser i forordning nr. 261/2004 [38], når der henses til de valg, som EU-lovgiver med føje har truffet med hensyn til forholdet mellem denne forordning og direktiv 90/314. Denne lovgiver har besluttet, at personer, der har købt en pakkerejse, i princippet skal være omfattet af den nævnte

30 – Jeg præciserer, at arrangørerne i henhold til artikel 5, stk. 1, i direktiv 90/314 imidlertid har mulighed for at anlægge retssag mod de andre tjenesteydere, der har ansvaret for at gennemføre aftalen. Jf. ligeledes 36. betragtning, sidste punktum, til og artikel 22 i direktiv 2015/2302.

31 – Jf. særligt ændringsforslag 2, 3 og 15 og begrundelsen herfor, som fremgår af rapport af 12.9.2002 om det ovenfor nævnte forslag (A5-0298/2002), som Parlamentet vedtog den 24.10.2002 (førstebehandlingsholdning, EUT 2003, C 300, s. 557).

32 – Punkt 2 i begrundelsen til forslag af 4.12.2002, KOM(2002) 717 endelig, hvoraf fremgår, at »[f]orordningsforslaget giver […] passagererne præcise, automatiske rettigheder, som de kan nyde godt af øjeblikkeligt og uden at gå rettens vej. Det kan ikke berettiges at beskytte passagerer, der står over for samme problem i forskellig grad«.

33 – Jf. fælles holdning, der blev vedtaget den 18.3.2003, og begrundelsen (EUT 2003, C 125 E, s. 63).

34 – Jf. meddelelse fra Kommissionen af 25.3.2003, SEC(2003) 361 endelig, s. 3, 6 og 7, og Parlamentets andenbehandlingsholdning af 3.7.2003 (EUT 2004, C 74 E, s. 807), der ikke indeholder den udelukkelse af passagerer på pakkerejse, der på ny var blevet anbefalet af ordføreren den 13.6.2003 (rapport A5-0221/2003, ændringsforslag 1 og 9).

35 – Jf. fodnote 32 i dette forslag til afgørelse.

36 – Om retten til refusion af en pakkerejse og den dertil knyttede garantiordning, der er indført med dette direktiv, jf. punkt 54 ff. i dette forslag til afgørelse.

37 – Der er tale om det princip, der er nævnt indirekte i det ovennævnte ændrede forslag fra Kommissionen (fodnote 32), og som HQ m.fl. udtrykkeligt har henvist til for såvel den forelæggende ret som Domstolen, hvorefter ensartede situationer ikke må behandles forskelligt og forskellige situationer ikke behandles ens, medmindre forskelsbehandlingen er objektivt begrundet.

38 – Jf. dom af 19.11.2009, Sturgeon m.fl. (C-402/07 og C-432/07, EU:C:2009:716, præmis 58 ff.), af 23.10.2012, Nelson m.fl. (C-581/10 og C-629/10, EU:C:2012:657, præmis 33 ff.), og af 7.9.2017, Bossen m.fl., C-559/16, EU:C:2017:644, præmis 19 ff.), og endvidere kendelse af 5.10.2016, Wunderlich (C-32/16, EU:C:2016:753, præmis 21 ff.).

forordnings anvendelsesområde, men samtidig genstand for specifikke tilpasninger [39]. Betingelserne for at anvende lighedsprincippet er i øvrigt efter min opfattelse ikke opfyldt i det foreliggende tilfælde, idet de passagerer, der i forbindelse med en pakkerejse har købt billet til en flyafgang, ikke objektivt befinder sig i en situation, der er sammenlignelig med situationen for de passagerer, der har købt billet til den samme flyafgang, men ikke som led i en pakkerejse, der pr. definition består af flere tjenesteydelser.

47. Endelig vil jeg fremhæve, at det i forbindelse med de nævnte forarbejder blev overvejet i den undersøgte forordning at fastsætte et forbehold med hensyn til de situationer – der er nævnt i det andet præjudicielle spørgsmål – hvori rejsearrangøren i økonomisk henseende ikke er i stand til at yde refusion til sin kunde og ikke har truffet garantiforanstaltninger i denne forbindelse.

3. Om den sammenhæng, som de relevante bestemmelser indgår i

48. Artikel 8, stk. 2, i forordning nr. 261/2004 indgår i en særlig sammenhæng såvel i denne forordning som i forhold til de omgivende bestemmelser, der bekræfter den fortolkning, som jeg foreslår.

49. *For det første* har Kommissionen anført, at denne artikel 8, stk. 2, udgør en undtagelse til princippet om, at luftfartsselskabet har pligt til at yde kompensation til passagerer og tilbyde dem bistand på de betingelser, der er fastsat i *forordning nr. 261/2004*, hvilket indebærer, at denne bestemmelse skal fortolkes strengt, således som Domstolen har fastslået med hensyn til andre bestemmelser i denne retsakt [40].

50. Det skal imidlertid konstateres, at EU-lovgiver selv har formuleret denne bestemmelse således, at dens rækkevidde allerede er snævert afgrænset, idet den undtagelse, der fremgår heraf, er begrænset til den ret til refusion, der er fastsat i samme artikels stk. 1, litra a), første led [41]. Den nævnte artikel 8, stk. 2, har endvidere et helt særligt formål, der efter min opfattelse adskiller den fra de andre bestemmelser i forordning nr. 261/2004, som Domstolen allerede har anlagt en fortolkning af, idet den har til formål at sikre et passende forhold mellem denne forordning og direktiv 90/314 og nærmere bestemt at pålægge enten luftfartsselskabet eller rejsearrangøren, alt efter omstændighederne, pligten til at foretage denne refusion. Endelig kan en streng fortolkning ikke indebære, at der i forbindelse med denne fortolkning tages hensyn til betingelser, som ikke er nævnt.

51. Det kan derfor efter min opfattelse ikke direkte udledes af den omstændighed, at dette stk. 2 har karakter af en undtagelse, at luftfartsselskabet bør yde kompensation til en passager, der har købt en pakkerejse, i de tilfælde, hvor arrangøren af denne rejse ikke har ydet en sådan kompensation i henhold til direktiv 90/314. Såfremt lovgiver ud over de forpligtelser, som luftfartsselskabet allerede er pålagt ved dette direktiv, havde ønsket at pålægge luftfartsselskabet en sådan garantiforpligtelse, ville den tværtimod utvivlsomt have anført dette udtrykkeligt i den nævnte forordning.

52. Dette synspunkt bekræftes efter min opfattelse af ordlyden af den anden bestemmelse i forordning nr. 261/2004, der vedrører forbindelsen mellem denne retsakt og direktiv 90/314, nemlig den nævnte forordnings artikel 3, stk. 6 [42]. Det fremgår nemlig af dette stykke, dels at forordning nr. 261/2004 ikke påvirker de rettigheder, som de passagerer, der har købt en pakkerejse, er tillagt ved det nævnte

39 – Jf. i denne forbindelse punkt 52 i dette forslag til afgørelse.

40 – Jf. dom af 22.12.2008, Wallentin-Hermann (C-549/07, EU:C:2008:771, præmis 20), som Kommissionen har henvist til, kendelse af 14.11.2014, Siewert (C-394/14, EU:C:2014:2377, præmis 17), og dom af 17.9.2015, van der Lans (C-257/14, EU:C:2015:618, præmis 35 og 45), som alle vedrører fortolkningen af artikel 5, stk. 3, i forordning nr. 261/2004.

41 – Jf. ligeledes fodnote 12 i dette forslag til afgørelse.

42 – HQ m.fl. har i øvrigt argumenteret for, at artikel 13 i forordning nr. 261/2004, der bestemmer, at når et luftfartsselskab udbetaler kompensation (som en fast kompensation, der skal betales i henhold til denne forordnings artikel 7) eller opfylder de andre forpligtelser i henhold til denne forordning, kan dette selskab efterfølgende rejse erstatningskrav over for bl.a. den rejsearrangør, som det har kontrakt med. Jeg er imidlertid af den opfattelse, at denne bestemmelse ikke påvirker forholdet mellem den nævnte forordning og direktiv 90/314.

direktiv, dels at denne forordning ikke finder anvendelse i de tilfælde, hvor den omhandlede rejse er blevet aflyst af andre grunde end den, at den pågældende flyvning er blevet aflyst [43]. EU-lovgiver har efter min opfattelse ønsket i et vist omfang at prioritere direktiv 90/314, selv om forordning nr. 261/2004 finder samtidig anvendelse på sådanne passagerer inden for de således fastsatte grænser.

53. *For det andet*, når der henses til det ovenfor nævnte særlige formål med artikel 8, stk. 2, i forordning nr. 261/2004, skal denne bestemmelse efter min opfattelse ud fra sammenhængen fortolkes således, at der ikke kun foretages en undersøgelse af denne forordnings andre bestemmelser, men således at der også tages hensyn til ordlyden af den anden retsakt, der er omhandlet i denne bestemmelse, dvs. ved at tage behørigt hensyn til *indholdet af direktiv 90/314*.

54. Dette direktivs artikel 4, stk. 6, litra b), foreskriver imidlertid en egentlig ordning, hvorefter den forbruger, der har købt en pakkerejse, i de tilfælde, hvor rejsearrangøren uanset årsag aflyser denne pakkerejse før det aftalte afrejsetidspunkt, har krav på »hurtigt at få tilbagebetalt samtlige beløb, han har betalt i henhold til [den] kontrakt[…]«, der er indgået med denne erhvervsdrivende [44]. Denne refusion omfatter bl.a. prisen for flybilletterne.

55. Direktiv 90/314 indeholder i øvrigt – og meget væsentligt – i artikel 7 særlige krav, der skal sikre, at den i henhold til dette direktiv fastsatte refusion udbetales selv i de tilfælde, hvor rejsearrangøren bliver insolvent eller går konkurs [45]. Såfremt rejsearrangøren tilsidesætter de forpligtelser, der påhviler ham i medfør af den nævnte artikel 7, er der intet, der begrunder, at de således fastsatte garantier faktisk skal pålægges luftfartsselskabet ved at kræve, at luftfartsselskabet skal yde refusion af flybilletterne til den pågældende arrangørs kunder. Hvis den således fastsatte garantiordning er korrekt gennemført i medlemsstaterne, giver den de rejsende en særlig beskyttelse [46]. Disse bestemmelser har bindende karakter, selv om de ikke foreskriver sanktioner, og rejsearrangøren skal efter min opfattelse overholde disse bestemmelser under tilsyn af de kompetente nationale myndigheder [47]. Såfremt det måtte vise sig, at en medlemsstats myndigheder ikke har truffet alle de foranstaltninger, der kræves i henhold til dette direktiv, for at sikre, at retten til refusion faktisk er effektiv [48], kan det ikke udelukkes, at denne stat kan ifalde ansvar [49].

56. Spørgsmålet om rejsearrangørens eventuelle insolvens eller konkurs er således i lyset af direktiv 90/314 efter min opfattelse udelukkende omfattet af dette direktivs anvendelsesområde og ikke anvendelsesområdet for forordning nr. 261/2004, hvilket i øvrigt udtrykkeligt bekræftes af det nye direktiv om pakkerejser [50]. De omstændigheder, der er nævnt i det andet præjudicielle spørgsmål, kan derfor ikke begrunde, at luftfartsselskabet i den særlige situation, som den forelæggende ret har beskrevet, har pligt til at refundere flybilletten til en passager, der har købt en pakkerejse, og som ikke har opnået en sådan refusion hos arrangøren af denne rejse.

43 – Jeg erindrer om, at denne anden regel også er nævnt i 16. betragtning til den nævnte forordning.

44 – Medmindre aflysningen skyldes en fejl, som forbrugeren har begået.

45 – Det fremgår af 21. betragtning til og artikel 7 i dette direktiv, at rejsearrangøren skal dokumentere, at han stiller tilstrækkelig garanti til i tilfælde af insolvens eller konkurs at sikre tilbagebetaling af erlagte beløb. Det fremgår ligeledes af den nederlandske borgerlige lovbogs artikel 7:512, stk. 1, at enhver rejsearrangør har pligt til på forhånd at træffe de foranstaltninger, som er nødvendige for at sikre, at hans forpligtelser overtages af en anden, eller at rejsebeløbet refunderes, hvis han i tilfælde af insolvens ikke er i stand til at opfylde sine forpligtelser over for en rejsende.

46 – Denne ordning findes ikke tilsvarende inden for andre områder af forbrugerretten.

47 – Den situation, som forbrugerne stod over for i det foreliggende tilfælde, skyldtes ikke en lakune i den ordning, der var indført med direktiv 90/314, som det var nødvendigt at afhjælpe gennem forordning nr. 261/2004, men den omstændighed, at rejsearrangøren havde tilsidesat sine retlige forpligtelser, som medlemsstaterne skal sikre overholdelsen af.

48 – Domstolen har fortolket artikel 7 i direktiv 90/314 således, at den er til hinder for en national lovgivning, i det omfang den i denne lovgivning foreskrevne fremgangsmåde ikke har til virkning effektivt at sikre forbrugeren tilbagebetaling af samtlige erlagte beløb i tilfælde af rejsearrangørens insolvens eller konkurs (jf. bl.a. dom af 15.6.1999, Rechberger m.fl., C-140/97, EU:C:1999:306, præmis 64-66 og 74-77, og kendelse af 16.1.2014, Baradics m.fl., C-430/13, EU:C:2014:32, præmis 32-38).

49 – Om de erstatningssøgsmål, som borgere kan anlægge mod en medlemsstat, jf. bl.a. dom af 14.3.2013, Leth (C-420/11, EU:C:2013:166, præmis 41 ff.), af 3.9.2014, X (C-318/13, EU:C:2014:2133, præmis 42 ff.), og af 4.10.2018, Kantarev (C-571/16, EU:C:2018:807, præmis 92 ff.).

50 – Jf. 1. og 38.-44. betragtning til og artikel 17-18 i direktiv 2015/2302, hvis indhold giver en interessant præcisering, selv om dette direktiv ikke finder anvendelse i det foreliggende tilfælde.

4. Om formålet med de relevante bestemmelser

57. Uanset de klagepunkter, som HQ m.fl. og Kommissionen har fremsat i denne forbindelse, er det min opfattelse, at den her foreslåede fortolkning ikke er i strid med de formål, der er nævnt i de relevante bestemmelser, når der henses til såvel de generelle formål med forordning nr. 261/2004 som de særlige formål, der fremgår af denne forordnings artikel 8, stk. 2.

58. Det er sikkert, således som det fremgår af præamblen til denne forordning [51], at det *overordnede formål* med denne forordning er at sikre de passagerer, som denne forordning finder anvendelse på, et højt beskyttelsesniveau ved at afhjælpe de alvorlige gener, som disse personer står over for, bl.a. som følge af aflysningen af en flyafgang. Domstolen har ved flere lejligheder henvist til dette formål navnlig for at begrunde en vid fortolkning af de rettigheder, som de nævnte passagerer er tillagt [52].

59. Som Domstolen allerede har fastslået, opfylder forordning nr. 261/2004 imidlertid et andet formål, som det også er nødvendigt at tage behørigt hensyn til, nemlig formålet om at afveje de beskyttede passagerers interesser over for luftfartsselskabernes interesser [53]. Selv om EU-lovgiver har valgt at tillægge det transporterende luftfartsselskab en central rolle i forbindelse med den kompensation og den bistand, som passagerne har ret til, navnlig i tilfælde af aflysning af en flyafgang [54], indebærer dette imidlertid ikke, at dette luftfartsselskab alene skal bære den økonomiske byrde i en hvilken som helst situation.

60. Hvad angår aflysningen af en flyafgang, der indgår i en pakkerejse, er det navnlig min opfattelse, at det ansvar, der er forbundet med aflysningen, og de dertil knyttede udgifter, skal deles mellem rejsearrangøren og luftfartsselskabet ud fra forholdet mellem deres respektive forpligtelser, således som disse følger ikke kun af de bestemmelser i direktiv 90/314 og forordning nr. 261/2004, der finder anvendelse, men også de forpligtelser, som følger af de aftaler, der er indgået, dels mellem rejsearrangøren og dennes kunder, dels mellem denne rejsearrangør og luftfartsselskabet [55].

61. Der findes under alle omstændigheder efter min opfattelse ikke noget retligt grundlag for og heller ikke nogen objektiv grund til i praksis at pålægge luftfartsselskabet garantien for den nævnte arrangørs konkurs ved at kræve, at dette selskab yder refusion til den passager, der har købt en pakkerejse i en sådan situation, og dette så meget desto mere som – således som jeg allerede har anført – direktiv 90/314 indeholder bestemmelser, der netop gør det muligt at afhjælpe denne form for problemer, såfremt de overholdes [56].

51 – Jf. første til sjette betragtning til forordning nr. 261/2004.

52 – Jf. bl.a. dom af 4.10.2012, Finnair (C-22/11, EU:C:2012:604, præmis 23 og 34), af 4.10.2012, Rodríguez Cachafeiro og Martínez-Reboredo Varela-Villamor (C-321/11, EU:C:2012:609, præmis 25 og 33), af 23.10.2012, Nelson m.fl. (C-581/10 og C-629/10, EU:C:2012:657, præmis 37, 38 og 74 ff.), af 31.1.2013, McDonagh (C-12/11, EU:C:2013:43, præmis 47 ff.), og af 22.6.2016, Mennens (C-255/15, EU:C:2016:472, præmis 26 ff.).

53 – Jf. bl.a. dom af 19.11.2009, Sturgeon m.fl. (C-402/07 og C-432/07, EU:C:2009:716, præmis 67), af 23.10.2012, Nelson m.fl. (C-581/10 og C-629/10, EU:C:2012:657, præmis 39), og af 12.9.2018, Harms (C-601/17, EU:C:2018:702, præmis 15).

54 – I henhold til artikel 5 og 8 i forordning nr. 261/2004. Kommissionen bemærkede i den ovennævnte meddelelse (fodnote 34), s. 3, at »[d]ette er praktisk, da det udførende luftfartsselskab normalt er det, der bedst kan sikre, at flyvninger udføres planmæssigt, og det, der har personale eller agenter i lufthavnene til at bistå passagererne. Det er desuden en enkel løsning, som er let for passagererne at forstå«.

55 – Jf. analogt dom af 11.5.2017, Krijgsman (C-302/16, EU:C:2017:359, præmis 25 ff.), hvori det fastslås, at det transporterende luftfartsselskab skal yde kompensation til en passager, der har købt en flyvning gennem en rejseagent, selv om luftfartsselskabet i rette tid har givet denne agent meddelelse om en ændring af flyveplanen for denne flyvning, og selv om rejseagenten uden ophold har givet denne meddelelse til passageren, men hvori det også fastslås, at luftfartsselskabet i henhold til artikel 13 i forordning nr. 261/2004 kan rejse erstatningskrav over for enhver, som luftfartsselskabet har indgået aftale med.

56 – Jf. punkt 55 i dette forslag til afgørelse. Aegean Airlines anførte i retsmødet med føje, at den af HQ m.fl. og Kommissionen foreslåede fortolkning endog kunne være i strid med forbrugernes interesser, idet rejsearrangørerne ikke længere ville opleve en tilskyndelse til at stille de garantier, der kræves i henhold til direktiv 90/314, såfremt de var vidende om, at luftfartsselskaberne i henhold til forordning nr. 261/2004 var forpligtet til at afhjælpe den manglende opfyldelse af deres forpligtelser.

62. Hensyntagen til det formål om passagerbeskyttelse, der generelt forfølges med forordning nr. 261/2004, kan endvidere ikke give Domstolen anledning til at vælge en fortolkning af denne forordnings artikel 8, stk. 2, der ikke er i overensstemmelse denne bestemmelses ordlyd og *særlige formål*.

63. Jeg er i denne forbindelse af den opfattelse, at den nævnte artikel 8, stk. 2, har som særligt formål at foretage en passende afvejning mellem forordning nr. 261/2004 og direktiv 90/314 med henblik på at bevare anvendelsesområdet for hvert enkelt af disse beskyttelsesinstrumenter og samtidig forhindre, at de berørte forbrugere kan opnå en fordel ved de rettigheder, der som følge af et regelsammenfald kan få en uforholdsmæssig virkning.

64. Ønsket om at undgå, at en skadelidt passager overbeskyttes som følge af den samtidige anvendelse af de rettigheder, der følger af denne forordning og dette direktiv, fremgår også af en meddelelse fra Kommissionen, der bl.a. nævner en passende måde til at skabe sammenhæng mellem den nævnte forordning og det nye direktiv om pakkerejser [57], idet den bemærker, at sidstnævnte direktiv udtrykkeligt udelukker »overkompensation« i de tilfælde, hvor en passager tildeles erstatning [58].

65. Det er ud fra den samme tankegang min opfattelse, at en passager i tilfælde af, at den pågældendes pakkerejse aflyses, ikke på noget tidspunkt bør kunne få refunderet sin flybillet to gange som følge af, at den pågældende har mulighed for at vælge at påberåbe sig direktiv 90/314 og/eller forordning nr. 261/2004. Såfremt den berørte opfylder de betingelser, der er nødvendige for at opnå ret til refusion i henhold til dette direktiv, kan den pågældende efter min opfattelse derfor ikke også kræve en sådan refusion i henhold til denne forordning, heller ikke selv om udøvelsen af denne rettighed ikke på nogen måde har konkrete virkninger, således som det er tilfældet i den foreliggende sag, som følge af, at den eneste skyldner, nemlig rejsearrangøren, ikke har opfyldt sine forpligtelser, idet det bemærkes, at en sådan økonomisk risiko imidlertid fortsat består [59], og at det nævnte direktivs artikel 7 allerede har til formål at undgå, at en forbruger ikke modtager refusion i det omhandlede tilfælde.

66. Endelig vil jeg for fuldstændighedens skyld bemærke, at den her foreslåede fortolkning er i overensstemmelse med praktiske overvejelser, der ikke fuldstændig kan ses bort fra. Såfremt det måtte blive fastslået, at det transporterende luftfartsselskab skal refundere flybilletten til en passager, der i forbindelse med en pakkerejse har købt denne flybillet hos en tredjemand, vil det, således som Aegean Airlines og den tyske regering har anført, generelt være meget vanskeligt om ikke umuligt at vide, hvilket beløb der skal udbetales til den pågældende. Eftersom prisen for flyafgangen indgår i den samlede pris, der i det væsentlige omfatter prisen for flere ydelser, som rejsearrangøren som hovedregel er den eneste, der kender de enkelte bestanddele af, har hverken luftfartsselskabet [60] eller

57 – Jf. afsnit 2.2.6 med overskriften »Forordningens anvendelsesområde i forhold til direktivet om pakkerejser« i fortolkningsvejledning vedrørende forordning nr. 261/2004 (EUT 2016, C 214, s. 5). Den forelæggende ret har også henvist til dette ikke-bindende dokument, idet denne ret med føje har anført, at denne fortolkningsvejlednings afsnit 4.2 vedrører retten til refusion i tilfælde af aflysning, men uden at der redegøres for indholdet af den nævnte forordnings artikel 8, stk. 2.

58 – Det præciseres nemlig i 36. betragtning til og artikel 14, stk. 5, i direktiv 2015/2302, at den erstatning, der tildeles i henhold til dette direktiv, i tilfælde af, at rejseydelsen ikke er blevet leveret i overensstemmelse med aftalen, og den erstatning, der tildeles i henhold til andre nævnte EU-retsakter, som bl.a. omfatter forordning nr. 261/2004, skal »fratrækkes hinanden med henblik på at undgå overkompensation«. Selv om dette direktiv, der har erstattet direktiv 90/314, ikke finder anvendelse i det foreliggende tilfælde (jf. punkt 8 i dette forslag til afgørelse), påkalder den præcisering, som EU-lovgiver således har tilvejebragt, sig efter min opfattelse en vis interesse i den foreliggende sag.

59 – Det forekommer desværre ikke sjældent, at en forbruger står over for en erhvervsdrivende, der bliver insolvent eller går konkurs, og med hvem denne forbruger har indgået en aftale, uden på noget tidspunkt at kunne opnå erstatning eller kompensation for den manglende opfyldelse af denne aftale.

60 – Det kan efter min opfattelse ikke antages, at den pris, som skal refunderes til sådanne passagerer, svarer til den pris, der er aftalt mellem rejsearrangøren og luftfartsselskabet i forbindelse med købet af flysæder, idet denne arrangør har mulighed for at vælge en anden pris ved salget af billetterne til sine kunder.

køberen nemlig viden om, hvilken del af denne pris der vedrører den pågældende flyafgang. Med andre ord forekommer det mig ikke realistisk at antage, at luftfartsselskabet altid helt præcist kan opgøre det beløb, der skal refunderes [61], og som denne rejsende under sådanne omstændigheder har krav på.

67. Når der henses til samtlige disse betragtninger, skal artikel 8, stk. 2, i forordning nr. 261/2004 efter min opfattelse fortolkes således, at en passager, der i henhold til direktiv 90/314 som gennemført i national ret er berettiget til hos den rejsearrangør, der står for en pakkerejse, i tilfælde af aflysning af denne pakkerejse at kræve refusion af samtlige de beløb, som passageren i forbindelse med aftalen har betalt til rejsearrangøren, ikke har mulighed for på grundlag af denne forordning at kræve refusion af sin flybillet hos det transporterende luftfartsselskab, herunder i de tilfælde, hvor den nævnte rejsearrangør ikke økonomisk er i stand til at refundere billetten og ikke har truffet nogen garantiforanstaltninger for at sikre refusionen.

V. Forslag til afgørelse

68. På baggrund af de ovenfor anførte betragtninger foreslår jeg Domstolen at besvare de af rechtbank Noord-Nederland (retten i første instans i Noord-Nederland, Nederlandene) forelagte præjudicielle spørgsmål således:

»Artikel 8, stk. 2, i Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 261/2004 af 11. februar 2004 om fælles bestemmelser om kompensation og bistand til luftfartspassagerer ved boardingafvisning og ved aflysning eller lange forsinkelser og om ophævelse af forordning (EØF) nr. 295/91 skal fortolkes således, at en passager, der i henhold til Rådets direktiv 90/314/EØF af 13. juni 1990 om pakkerejser, herunder pakkeferier og pakketure, som gennemført i national ret, er berettiget til hos den rejsearrangør, der står for en pakkerejse, i tilfælde af aflysning af denne pakkerejse at kræve refusion af samtlige de beløb, som passageren i forbindelse med aftalen har betalt til rejsearrangøren, ikke har mulighed for på grundlag af denne forordning at kræve refusion af sin flybillet hos det transporterende luftfartsselskab, herunder i de tilfælde, hvor den nævnte rejsearrangør ikke økonomisk er i stand til at refundere billetten og ikke har truffet nogen garantiforanstaltninger for at sikre refusionen.«

61 – Artikel 8, stk. 1, litra a), i forordning nr. 261/2004 foreskriver »refusion […] af den fulde købspris for billetten« og ikke en pris, der ligger tæt på den fulde købspris.